

INTRODUCTIO

I De nuntiatura Honorati Visconti eiusque adiutoribus

Honoratus Visconti, filius Herculis, comitis Saliceti et Annae Sfondrati, filiae Pauli Sfondrati (nepotis Gregorii XIV), Mediolani ante a. 1585 natus est. Honoratus in linea directa a duce Sagromoro, uno ex triginta quinque filiis Barnabae Visconti, ducis Mediolani, originem duxit. A. 1467 Petrus Franciscus († 1484) a ducibus Mediolani ex stirpe Sforza obtinuit praedia in Basaluzzo et Castelspino et a. 1477 bona terrestria Saliceti. Inde ille ramus familiae Visconti, cui ipse originem dedit, titulum comitum Saliceti assumpsit. Possessio eorum praediorum ad Alfonsum Visconti († 1520) pertinentium a Ludovico Maria Sforza, vulgo Moro cognominato, a. 1496 confirmata est. Hannibal, avus Honorati, haec praedia integra retinuit, quibus etiam bona in Rhaudio (Rho) prope Mediolanum sito adiunxit. Ita post mortem patris sui a. 1584 et patris a. 1608, cardinalis Alfonsi Visconti (annis 1589-1591 nuntii Vindobonae), Honoratus tam memoriae familiae suae, quam bonorum, ad lineam comitum Saliceti pertinentium, heres factus est¹. A. 1612 Petrus Franciscus, maior natu frater eius, partem bonorum hereditariorum ei tradidit².

Honoratus primum sub tutela patris sui Alfonsi manebat, qui pecuniam suam in studia litterarum eius liberaliter insumpsit eumque adiuvit, ut amplas dignitates ecclesiasticas adipisceretur. Cum Alfonsus munere legati in Marchia Anconitana fungens diem supremum obisset, gratus nepos corpus eius Macerata Lauretum transtulit et ibi in basilica B. Mariae Virginis condidit et hoc modo gratiam pro beneficiis patruo rettulit³. Honoratus studia theologiae in Collegio Romano absolvit, ubi eum a. 1602 orationem in honorem sanctae Caeciliae habuisse videmus⁴. 21 VII a. 1608 a summo pontifice Paulo V referendarius Utriusque Signaturae no-

¹ Cfr. Litta VIII, p. 272. Descriptio vitae Honorati Visconti hactenus desideratur. Non completae, saepe satis confusae et parum accuratae de nuntio nostro informationes, quas in encyclopaediis invenimus, praesertim illa, quam C. Moroni divulgavit, nos cogunt, ut propriam hac in parte inquisitionem in archivis suscipiamus. In Polonia Sophia Sułowska, commentario, ab Andrea Peški in *Encyclopaedia Ecclesiastica* Michaelis Nowodworski publicato nixa, breviuscule de vita eius scripsit, cfr. Sułowska, p. 34-35.

² Milano, AS, Fondo Religione, Parte Antica, Anno 1764, carta 2747.

³ Cfr. Volpi, p. 389, ibi etiam impressum est epitaphium, quod Honoratus patruo suo dedicavit.

⁴ Cfr. *Comitis Honorati Vicecomitis, Mediolanensis, Seminarii Romani convictoris, Oratio de S. Caecilia Virgine et Martyre, habita ab eodem in Aula Collegii Romani Societatis Iesu, coram Illustrissimis et Reverendissimis S.R.E. cardinalibus Paulo Tit. S. Caeciliae et Flaminio Plato*. Romae, apud Aloysium Zannetum, MDCII, 4. Die 27 VII 1602 obtinuit diploma studiorum rhetorices, quam per biennium discebat, Milano, ASCBT, Arch. Visconti di Saliceto, caps. 33, n. 7 a.

minatus est⁵ et ab eo tempore primos gradus dignitatum in administratione Status Ecclesiastici ascendere coeperat. Itaque annis 1608-1610 munere gubernatoris Aesis⁶, annis vero 1610-1611 Fani⁷, 1611-1614 Asculi⁸, 1614-1618 Anconae⁹, et 1618-1621 provinciae Campaniae et Maritimae functus est¹⁰. Non parva confusio apud viros rerum gestarum studiosos orta est ex falsis et erroneis opinionibus a Caietano Moroni traditis, qui Honorato possessionem Castelli Gandulfi falso attribuit et affirmavit eum possessionem illam summo pontifici Urbano VIII a. 1623 vendidisse¹¹. Annis 1624-1627 Visconti munus visitoris apostolici et inquisitoris Melitensis obivit¹². Postea annis 1627-1630 functus est munere gubernatoris provinciae Marchiae Picenae, cuius sedes Maceratae erat¹³. Haec ho-

⁵ Or. brevis nominationis invenitur Milano, ASCBT, Arch.Visconti di Saliceto, caps. 33, n. 7 d; cfr. AV, Sec.Brev. 435 f. 105r-108r (cum dato 5 IX 1608!). Iam 17 VI 1608, iuxta actum, quo Visconti gubernator Aesis nominabatur, ascriptum est: "In Sygnatura Iustitiae Referendario" (cfr. AV, Sec.Brev. ms. 432 f. 268r). Adhuc in consistorio 10 VI 1630 celebrato Visconti appellabatur: "Utriusque Signaturae Referendarius" (AV, AC, Acta Camerarii, ms. 45 f. 127v).

⁶ Certe auctore patruo, cardinali Alfonso Visconti, nominationem 17 VI adeptus est, cfr. AV, Sec.Brev. ms. 432 f. 263r, 268r. Breve nominationis datatum est 23 VI 1608, cfr. or. Milano, ASCBT, Arch.Visconti di Saliceto, caps. 33, n. 7e. In indice gubernatorum Aesis, qui in BV, Borg.Lat. 883 f. 202r invenitur, annis 1608-1610 nomen eius legitur.

⁷ Breve nominationis datatum est 4 V 1610, cfr. or. Milano ASCBT, Arch.Visconti, caps. 33, n. 7 g. In indice gubernatorum, in BV, Borg.Lat. 884 f. 109v servato, a. 1610 nomen eius occurrit. Cfr. etiam epistulas, ab Honorato Visconti 4 IV 1610 - 31 III 1611 Fano ad familiam Barberini missas, in BV, Barb.Lat. 9025 f. 1r-3r asservatas.

⁸ Breve nominationis datatum est 3 IX 1611, cfr. reg. Milano, ASCBT, Arch. Visconti di Saliceto, caps. 33, n. 7 f, p. 6-7. Cfr. indicem gubernatorum Asculi, BV, Borg.Lat. 883 f. 266v. Hoc a Pompeio Litta comprobatum est, p. 272.

⁹ Cfr. indicem gubernatorum Anconae, BV, Borg.Lat. 884 f. 96r. Cfr. etiam epistulas, ab Honorato Visconti ad familiam Barberini 8 VII 1614 - 3 VI 1618 Ancona missas, BV, Barb.Lat. 8948 f. 1r-6r. Breve nominationis datatum est 7 II 1614, cfr. or. Milano ASCBT, Arch.Visconti di Saliceto, caps. 33, n. 7 i.

¹⁰ Breve nominationis datatum est 19 VI 1618, cfr. or. Milano ASCBT, Arch.Visconti di Saliceto, caps. 33, n. 7 l. Nominatio in gubernatorem Campaniae repetita est, cfr. breve orig. 18 IX 1618 datum, ibidem n. 7 n. In indice, qui in BV, Borg.Lat. 883 f. 337r invenitur, Visconti "Governatore di Marittima e Campagna", in indice BV, Borg.Lat. 884 f. 142r "Governatore generale di Campagna", in inscriptione autem post mortem eius facta etiam "Gubernator Latii" appellabatur, cfr. Argelati, p. 1609-1610.

¹¹ Cfr. Moroni X, p. 159. Huic opinioni etiam Ludovicus Pastor obsecutus est (Pastor XIII, p. 267 et index). Re vera possessor horum bonorum fuit Scipio Visconti, filius Hieronymi, qui originem non a comitibus Saliceti ducebat, et cum testamentum conscriberet, bona haec Thaddaeo Barberini, filio fratris summi pontificis Urbani VIII, cessit. Exsecutor testamenti fuit filius Scipionis, Nicolaus Visconti, qui 29 VII 1631 Castellum Gandulfi quattuor milibus scutorum vendidit, cfr. BV, Arch. Barberini, Ind. II, ms. 630; cfr. etiam ibidem ms. 608, 610, 629, 634.

¹² Breve nominationis datatum est 10 V 1624, cfr. or. Milano, ASCBT, Arch.Visconti di Saliceto, caps. 33, n. 7 q. Epistulae, ab Honorato Visconti ad familiam Barberini 8 V 1623 - 31 I 1627 missae ex hac insula, in BV, Barb.Lat. 6677 asservantur. Tres autem epistulae, ab eodem Visconti ad cardinalem Ludovicum Ludovisi annis 1625-1626 ex Melita datae, in APF, SOCG 1, f. 289r, 291r, 293r inveniuntur.

¹³ Breve nominationis datatum est 13 VI 1627, reg. Milano, ASCBT, Arch.Visconti di Saliceto, caps. 33, n. 7 f, sine foliatione. In indice gubernatorum provinciae Piceni, cfr. BV, Borg.Lat. 884 f. 36r, nomen eius 24 VI 1627 scriptum est. Cfr. etiam epistulas Honorati Visconti ad familiam Barberini, 26 VI 1627 - 7 VI 1630 Macerata missas, BV, Barb.Lat. 9070.

nesta munera, Honorato Visconti demandata, clare demonstraverunt eum negotia officiaque sua accurate ac diligenter explevisse.

Iam mense Februario a. 1630 in Sede Apostolica de nuntio in Polonia nominando cogitabatur. Cum enim Antonius Santacroce munus nuntii annis 1627-1630 explevisset, die 23 II a. 1630 papa ei concessit, ut Poloniam relinqueret ea condicione, ut auditor eius, Cyprianus Bardino, suo loco maneret, propterea quod novus nuntius nondum esset nominatus¹⁴. Adhuc mense Aprili ineunte de nominatione eius successoris nihil erat constitutum¹⁵. Id tamen certum est Honoratum Visconti die 20 IV a. 1630 nuntium nominatum esse. Nam eo die cardinalis secretarius status per litteras de designatione eius, a summo pontifice Urbano VIII facta, certiozem eum reddidit¹⁶. Ipse autem Honoratus, quem hic actus nominandi attinebat, die 26 IV Francisco Barberini, qui adiutor ei ad dignitatem nuntii adipiscendam fuit, gratias egit¹⁷. Mox post eam nominationem, die 10 VI a. 1630, Visconti ad dignitatem archiepiscopi titularis Larisseni evectus est¹⁸. Non satis certum manet, quo tempore episcopus consecratus sit, conici tamen potest eam consecrationem ante 7 VII 1630 in Aedicula illa B.M.V. in Basilica Laurentana sita factam esse¹⁹. Nam altera parte mensis Iunii²⁰ litteris credentialibus²¹, facultatibus²² et clavibus²³, ut vocant, litterarum arcanarum instructus, in Poloniam profectus est. Procul dubio iam sub finem mensis Iunii a. 1630 amplam instructionem obtinuit, qua de Polonia, eius historia et forma regiminis, institutis et consuetudinibus, aëris condicione etc. accurate edocebatur²⁴. Itaque Ancona egressus, per mare Hadriaticum Tergeste venit, deinde per dominia Venetorum septemtrionalia et per partes meridianas Austriae iter faciens, die 18 IX Vindobonam accessit²⁵, denique die 7 X a. 1630 Cracoviam pervenit²⁶.

¹⁴ Franciscus Barberini ad Antonium Santacroce, Romae, 23 II 1630, reg. AV, Nunz.Pol. 174A f. 159r.

¹⁵ In epistulis cardinalis Francisci Barberini ad Antonium Santacroce datis nulla mentio de nominatione fit, vide AV, Nunz.Pol. 174A f. 162r-163r.

¹⁶ Cfr. infra N. 1. Eodem die Franciscus Barberini de hac re Antonium Santacroce docuit, reg. AV, Nunz.Pol. 174A f. 163r-v.

¹⁷ Cfr. infra N. 3.

¹⁸ Cfr. AV, AC, Acta Camerarii 16 f. 332v.

¹⁹ Vide N. 16, 19. Laurentum prope Maceratam situm est, ubi Honoratus Visconti sedem habuit. Putari potest hanc consecrationem inter 28 VI (cfr. N. 17, litteras subscriptas: "Honorato Eletto di Larissa") et 7 VII (cfr. N. 22, litteras subscriptas: "Mons. Onorato Visconti, arciv. di Larissa") factam esse.

²⁰ Die 17 VI etiamnum Maceratae (cfr. N. 8), die autem 28 VI in Monte Cassiano (cfr. N. 17) fuit.

²¹ Cfr. N. 5-7. De eis litteris missis in N. 14 agitur.

²² Cfr. N. 9-13. De litteris facultatis missis, vide ut supra N. 14.

²³ Claves ad duo scripta arcanis notis exarata non sunt repertae. De his scriptis missis cfr. supra N. 14.

²⁴ Cfr. N. 18.

²⁵ Cfr. N. 41.

²⁶ Cfr. N. 47. Sollemniter in urbem die 8 X introiit, cfr. Diarium a Ioanne Wielewicki conscriptum, Cracoviae, BPAN, ms. 1927, t. I, f. 640r. In Diario scribitur nuntium 5 X Tineciam venisse, Cracoviam vero 8 X ingressum esse, cfr. A. 1.

Cum novus nuntius in Poloniam veniret, pondus et auctoritas huius regni in Europa iam valde decrevit. Domus quidem Vasarum per octoginta annos regno Poloniae potiebatur, sed titulum regis Suecorum usque ad a. 1660 servavit, quo factum est, ut rationes Polonorum in Europa aliquanto fortiores esse viderentur. Ex qua re spes etiam Sedis Apostolicae ad fidem catholicam in Suecia restituendam nascebatur. Cum tamen expeditio a Sigismundo III pro corona Suecorum obtinenda a. 1598 facta et bellum cum Gustavo Adolfo annis 1626-1629 gestum non prospere successerint, omnia consilia et conatus Sedis Apostolicae ad irritum redacta esse videbantur²⁷. Praeterea Sedi Apostolicae non parum curae erat, ut unio Brestensis, inter Ecclesiam Romanam et Orthodoxam Ruthenam a. 1596 inita, ad effectum perduceretur, quod tamen, tempore fugiente, speratos fructus non attulit²⁸. Sedem enim Apostolicam potissimum sollicitabant et angebant conatus et consilia dissentientium in religione. Qui studebant, ut confessionum aequabilitas, quam imprimis participes Confoederationis Varsaviensis a. 1573 postulabant, conservaretur²⁹. Nam una ex parte desideria Sedis Apostolicae initio saeculi XVII ad fidem catholicam in Moscoviam introducendam, etiam atque iterum excitata, cum conatibus Pseudodemetrii in throno Moscovitico collocandi et cum bello annis 1609-1618 gesto coniuncta, non sunt saturata³⁰. Altera vero ex parte Sedis Apostolicae maxime intererat, ut Sigismundus III in rebus internis et externis fidei catholicae faveret, praecipue tempore belli triginta annorum in Europa gesti, in quo magnam partem Poloni in posterum agere potuerunt, quorum omnes partes bello illi implicatae rationem habere debuerunt³¹.

Hunc in modum interpretandus est tenor instructionis principalis a card. Francisco Barberini (1597-1679), nepote Urbani VIII et secretario status, Honorato Visconti datae, cum ille autumno a. 1630 in Poloniam proficisceretur. Haec instructio reapse fuit relatio secretioribus notis a praedecessore eius, card. Antonio Santacroce, conscripta (litteris Francisci Barberini instructa), qui statum rerum Polonicarum optime cognovit. Ille enim successorem suum edocebat, ut rege adhuc vivente Vladislaum, filium primogenitum Sigismundi III, adiuvaret, qui Gustavo Adolfo regnum Poloniae petenti obsistere fidemque catholicam, in Republica principalem, servare deberet³².

Visconti, propter pestem Varsaviae saevientem, a mense Octobri a. 1630 usque ad Ianuarium a. 1631 procul ab aula regia Cracoviae commorari coactus est. Demum die 3 II a. 1631 Varsaviam pervenit³³. Ubi pri-

²⁷ Cfr. Wisner, p. 26-111.

²⁸ Cfr. Bieńkowski, p. 838-848; Chodynicki, p. 263-557.

²⁹ Cfr. Korolko passim.

³⁰ Cfr. Maciszewski PM passim.

³¹ Cfr. Czaplinski ZDP, p. 255-259.

³² Cfr. N. 58.

³³ Cfr. N. 119.

mum in domo conducta habitabat³⁴, postea a tempore Paschae sedem ac domicilium praecedentium nuntiorum, in conventu Fratrum Bernardinorum apud ecclesiam Sanctae Annae, occupabat³⁵, ubi per intervalla usque ad finem mensis Martii a. 1636 residebat. In comitiis Regni hieme a. 1631 celebratis, quibus intererat, conabatur, ut iuxta mandatum summi pontificis, rege Sigismundo III adhuc vivente, Vladislaus novus rex eligeretur. Sed cum tale mandatum ei commissum vix expleri tum potuerit, brevi tempore hoc conatu destitit³⁶. Quod propterea fecit, ut alia officia, quae ei in altera instructione commendata erant, perfici possent. Hac enim instructione docebatur, quid de fide catholica confirmanda et contumacia dissentientium in sacris vincenda ei in comitiis agendum esset³⁷. Cum in Polonia commoraretur, per unum dimidiatumque annum animum suum ad electionem libere peragendam intendit. Etiam apud lectum vitalem Sigismundi III usque ad supremum vitae eius diem affuit³⁸. Brevi tempore post mortem regis, iuxta morem et usum Curiae Romanae, Honoratus Visconti denuo ab Urbano VIII nuntius in Polonia cum potestate legati a latere nominatus est, ut personam summi pontificis tempore electionis ageret³⁹. Tempore interregni et electionis imprimis Varsaviae erat et nitebatur, ut candidatus rationibus Sedis Apostolicae aptus eligeretur⁴⁰. Mense Iunio a. 1632 in oppidulo Wyszaków apud episcopum Plocensem Stanislaum Łubieński fuit, cum quo de rege futuro disputabat⁴¹. Simili modo primis diebus mensis Septembris eum Lovicii apud primatem Ioannem Wężyk morari videmus, cum quo de rebus civilibus Polonorum disse-rebat⁴². In comitiis electionis die 22 X celebratis orationem coram senatoribus et legatis habuit, in qua mandatu pontificis maximi eos hortabatur, ut Vladislaum Vasa regem eligerent⁴³. Post regis electionem in exsequiis Sigismundi III uxorisque eius Constantiae, die 4 II a. 1633 Cracoviae celebratis, et in coronatione Vladislai IV, die 6 II ibi facta, interfuit.

Spatio quinque annorum et sex mensium, quo munus nuntii in Polonia explebat, multis in rebus versatus est. Consilia de rebus publicis agendis et de fide catholica conservanda ab eo capta, non solum ex Poloniae inter alias nationes loco et condicione, sed etiam ex multis rebus publicis et religiosis, in ea intercedentibus, oriebantur. Itaque Sophia Sułowska,

³⁴ Cfr. N. 113.

³⁵ Cfr. N. 182.

³⁶ Cfr. Seredyka, p. 113, 115-116.

³⁷ Cfr. N. 86.

³⁸ Die 30 IV rex mortuus est. Nuntius eum die 23 et 29 IV visitavit, cfr. Radziwiłł, p. 107, 111.

³⁹ Radziwiłł, p. 167-168.

⁴⁰ Kaczorowski SSA, p. 155-166 et idem, SKE, p. 40-42, 93, 290.

⁴¹ Visconti ad Franciscum Barberini, Wyszaków, 16 VI 1632, or. AV, Nunz. Pol. 43 f. 144r-145r.

⁴² Cfr. Visconti ad Franciscum Barberini, Lovitii, 8 IX 1632, or. AV, Nunz. Pol. 43 f. 237r, nec non litteras, Varsavia 16 IX 1632 datas, or. BV, Barb. Lat. 6585 f. 16r.

⁴³ Plenum titulum huius orationis vide in bibliographia. Orationi nuntii primas Poloniae Ioannes Wężyk respondit, cfr. Kaczorowski SSA, p. 165.

quamvis in parando opere suo solummodo documentis et actis typis editis nixa sit, tamen animum suum ad nonnullas res, quae nuntio imprimis cordi erant, merito rettulit. Haec i.a. enumeranda sunt: discidium inter "unitos" et orthodoxos, cogitatum matrimonium Vladislai IV cum Elisabeth, filia "protestantis" palatini Rheni Friderici, controversia inter Academiam Cracoviensem et Iesuitas de collegio sancti Petri, ab a. 1623 ab eisdem gubernato, intercedens⁴⁴, negotia a nuntio tempore interregni et electionis gesta⁴⁵. Animadvertendum etiam est Honoratum Visconti aliis quoque in rebus occupatum fuisse, v. gr. personam pontificis maximi in caerimoniis aulae regiae egisse et oratoribus publicis a rege excipiendis affuisse; etiam in octo comitiis, scil. a. 1631 (ordinariis), a. 1632 (extraordinariis, convocationis, electionis), a. 1633 (coronationis), a. 1634 (extraordinariis), a. 1635 (ordinariis et extraordinariis) interfuisse et de cursu eorundem ad Sedem Apostolicam rettulisse. Praeterea curae ei erat, ut Sanctam Sedem de omnibus novis, quae tempore illo in Polonia gerebantur, scil. de bello triginta annorum, in quo Poloni in partibus catholicorum stabant, de bello cum Moscovitis pro Smolensco annis 1633-1634 gesto, de bello cum Suecis pro terra "Wisłoujście", indutiis in Sztumska Wieś a. 1635 finito, tempestive certiores faceret.

Omnibus supra dictis nuntius naviter intentus erat et se in eisdem peritissimum praebuit; utrum haec ab eo facta et suscepta magnam vim ad res publicas et civiles gerendas haberent necne, haud facile aestimares. Iuxta instructiones ei Roma allatas id imprimis studuit, ut fidem catholicam in Polonia defenderet protegeretque. Sed alia quoque minoris momenti negotia aderant, quibus intercedere vel quae saltem diligenter observare debuit. Enumerari hic possunt: controversia inter monachos Ordinis Fratrum Minorum Conventualium annis 1630-1631 excitata, quaestiones ad unionem Armeniorum cum Ecclesia Romana pertinentes, conatus Sigismundi III ad pileum cardinalitium Ioanni Baptistae Lancellotti, annis 1622-1627 nuntio in Polonia, adipiscendum suscepti, discordiae inter Fratres Eremitas sancti Augustini et Iesuitas de monasterio in Reszel obortae, negotia denique Academiae in Alba Ducali, sumptibus Alexandri Ludovici Radziwiłł sustentatae, et alia.

Praeter res publicas, quibus Visconti occupatus erat, res etiam ecclesiasticae administrandae maximi erant momenti, quae tribunali et cancellariae nuntiaturae subiectae erant. Solummodo fragmenta actorum iudicialium ad annos 1634-1636 spectantium (quorum plura deleta sunt) ad tempora nostra asservata sunt, quae continent citationes ac mandata causas iudiciales agendi et sententias iudicum exigendi. Haec actorum fragmenta non sufficiunt, ut causas et alia negotia a nuntio iudici commissa et data integre cognoscamus. Actis autem gratiosis ad eadem tempora

⁴⁴ Cfr. Sułowska, p. 35-36; Załęski II, p. 241-346.

⁴⁵ Sułowska, p. 38-44.

pertinentibus et plene asservatis munera atque officia cancellarii et notariorum nuntii clarius illustrantur. Dispensationes a Sede Apostolica concessae imprimis ad conferenda beneficia ecclesiastica, ad relaxanda impedimenta ad ordines sacros et in contrahendis matrimoniis, ad licentias missam in domibus privatis celebrandi spectabant.

Tempore, quo Visconti munere nuntii fungebatur, duodeviginti processus informativos personarum ad episcopatus in Republica obtinendos nominatarum peregit. Ea, quae in his processibus informativis continentur, permittunt, ut auctoritas et potestas eius et administratorum ei adiunctorum magni aestimentur. Praeterea quinque relationes de personis, expensis et redditibus collegiorum pontificiorum Vilnae et Braunsbergae, a. 1630 et annis 1632-1635 ab eo conscriptae, ad Congregationem de Propaganda Fide missae erant⁴⁶.

Non possumus ob plures fontes deperditos plene ac integre familiam, quam vocant, Honorati Visconti enumerare. Nam in commercio litterarum raro administri et adiutores eius commemorabantur, tantummodo eminentiores eorum nominatim occurrunt, praecipue ii, qui in rebus publicis administrandis versabantur, aut acta componebant, aut tamquam testes nomen suum his actis subscribebant. Dum munus nuntii explebat, Visconti auditorem habuit permanentem Franciscum Torre Lucensem, doctorem utriusque iuris et protonotarium apostolicum. Nuntius eum ad hoc munus iam ante diem 17 VI a. 1630 vocavit, cum Maceratae commoraretur⁴⁷. Is itaque Franciscus, praeter munus ac officium iudicis, quod auditori gerendum erat, in comitiorum actis referendis et novitatibus, "avvisi" dictis, componendis saepe nuntium adiuvabat. Auditor etiam in sede nuntii Varsaviae (in monasterio Bernardinorum), in cellula prope cubiculum eius, habitavit⁴⁸. Cancellarius nuntii (ita enim notarius nuntiaturae nominabatur) Alexander Barnabei, clericus abbatiae Farfensis in Sabina, fuit. Qui, praeter alia, processus informativos ab Honorato Visconti celebrandos componebat et signabat eos suo signo, in quo efficta erat manus, cuius palma serpentem amplectitur, et cuius parte inferiore primae litterae nominis eius A.B. conspici possunt⁴⁹. Ipse etiam acta componebat, aut saltem curabat, ut componerentur, nec non in librum registorum "Gratiarum et Actorum Contentiosorum" referebat⁵⁰. Notario absente, vices eius Philippus Multinus, "clericus civitatis Metensis", gerebat. Ille etiam acta signo suo proprio signabat, in quo herbae ac plantae ornate compositae, una cum cruce supra et inscriptione "Sic Virtute Florebo" infra posita, effictae sunt⁵¹. Munus primi secretarii Honorati Visconti Ioannes Baptista

⁴⁶ Cfr. N. 223 primam relationem.

⁴⁷ Cfr. N. 8.

⁴⁸ Cfr. N. 182.

⁴⁹ Cfr. AV, AC, Proc. Consist., ms. 28 f. 214v.

⁵⁰ Cfr. AV, Fondo Garampi 23 (Synopsis) f. 104c.

⁵¹ Cfr. AV, Proc. Consist., ms. 32 f. 637v.

Rinalducci, Pisauriensis, gessit. Plures epistulae originales nuntii, manu eiusdem secretarii iam a fine mensis Iunii a. 1630 scriptae, legi possunt⁵². Ille etiam, Alexandro Barnabei vigilante, testimonia coram iudicibus prolata describebat et saepe ipse, sicut testis, eadem acta subscribebat. Alter secretarius nuntii, cuius nomen raro in actis occurrit, Antonius Franciscus Tempestini fuit⁵³, qui etiam arte theatralli delectabatur et versus faciebat⁵⁴. Praefectus domus eius erat Gavellus Gavelli, presbyter Ariminensis⁵⁵, cuius erat Varsaviae et alibi hospitium ei parare⁵⁶. Capellanus autem eius Thomas Maccioni, presbyter Recinatensis, fuit⁵⁷. Franciscus Dionysii de Monte Cassino magister coquinae fuit⁵⁸, adiutorem habens Michaelem Pranzoni⁵⁹. Membra familiae nuntii, quae processibus informativis interfuere, i. a. Stanislaus Żerkowicz Cracoviensis, doctor utriusque iuris⁶⁰, Franciscus Cavalchino Tortonensis et Ariellus Frisco Neapolitanus⁶¹, nobis nota sunt.

Tempore, quo Visconti munus nuntii explebat, in Poloniam venit nuntius extraordinarius, Hannibal Bentivoglio, qui filio Sigismundi III Ioanni Alberto, episcopo Cracoviensi, pileum cardinalis, a papa Urbano VIII ei concessum (die 20 XII a. 1632), apportavit. Quod ad eundem Bentivoglio attinet, notandum est rerum gestarum studiosos saepissime eum perperam pro cardinali Guidone Bentivoglio habuisse⁶². Hannibal iam die 22 XII a. 1632 cardinalem Antonium Santacroce certiore fecit se mox pileum cardinalis Ioanni Alberto traditurum esse⁶³. Litteras credentiales die 9 I a. 1633 accepit⁶⁴ et exeunte mense Ianuario Vindobonam advenit⁶⁵. Medio autem Februario iam in abbatia Tinecensi prope Cracoviam fuit, deinde in monasterium Eremitarum Camaldulensium in Monte Argenteo (Bielany), prope Cracoviam situm, se contulit, ubi cum Honorato Visconti congressus est⁶⁶. Postridie Bentivoglio Cracoviae clam et privatim affuit⁶⁷,

⁵² Prima eius manu conscripta est epistula sub N. 17 reportata.

⁵³ Cfr. documentum ab eo subscriptum et adiunctum litteris ab Honorato Visconti ad Franciscum Ingoli missis, Ravennae, 3 VII 1638, cop. APF, SOCG, ms. 137 f. 228v.

⁵⁴ Cfr. Karolina Targosz, *Teatr dworski Władysława IV (1635-1648)* [De theatro aulico Vladislai IV (1635-1648)], Kraków 1965, p. 193 notam 62.

⁵⁵ Cfr. AV, Proc.Consist., ms. 32 f. 637v.

⁵⁶ Cfr. infra N. 113.

⁵⁷ Cfr. AV, Proc.Consist., ms. 32 f. 637v.

⁵⁸ Vide Kobenhavn, KB, Gammel Kongelig Samling Nr 703, f. 1r.

⁵⁹ Cfr. A. 2, p. 333.

⁶⁰ Cfr. A. 4, p. 394.

⁶¹ Cfr. AV, Proc.Consist., ms. 32 f. 50r.

⁶² Cfr. Radziwiłł, p. 290, notam 56. Haec quaestio tandem in vita Ioannis Alberti Vasa a Thadaeo Nowak, Polono rerum gestarum studioso, soluta est, cfr. *Polski Słownik Biograficzny* [Lexicon Biographicum Polonorum], T. 10, Wrocław 1962-1964, p. 422.

⁶³ Roma, AS, Arch.Santacroce, ms. 1200, sine foliatione.

⁶⁴ Cfr. AV, Ep. ad Princ. 47 f. 53r-65r.

⁶⁵ Bentivoglio ad Franciscum Barberini, 29 I 1633, BV, Barb.Lat. 6660 f. 13r.

⁶⁶ Bentivoglio ad Franciscum Barberini, e Monte Argentino, 16 II 1633, ut supra f. 19r.

⁶⁷ Cfr. ut supra, f. 19r.

die autem 26 II publice in urbem ingressus est⁶⁸. Sollemnia, in quibus pileus cardinalis principi episcopo tradebatur, die 27 II et 4 III celebrata sunt⁶⁹. Legatus pontificius in illa urbe breve tempus commorabatur⁷⁰, et iam exeunte Martio, in Italiam rediens, Vindobonae constitit⁷¹.

Ex litteris, die 20 I a. 1635 a cardinali Francisco Barberini datis, Visconti cognovit successorem suum Marium Filonardi nominatum esse⁷². Id consilia a nuntio agitata mutavit, sed ab officio, quod ei peragendum erat, eum non absolvebat, nam iuxta mandatum Secretariatus Status munus suum, quod hactenus bene explevit, usque ad adventum successoris gerere debuit⁷³. Die 1 III scripsit se litteras eius accepisse et advenientem Marium Filonardi exspectare⁷⁴. Archiepiscopus Larissenus vix suspicabatur se, antequam expleto munere in Italiam rediturus esset, longius quam unum annum in Polonia mansurum esse. Quam ob rem relatio finalis, quae ad nuntiaturam eius pertinebat, iam medio a. 1635 ab eo conscripta est⁷⁵. Interea vero Filonardi mense Iulio a. 1635 Vindobonam profectus est⁷⁶, ubi a medio Augusto⁷⁷ usque ad 20 II a. 1636 versabatur⁷⁸. Cracoviam die 29 II advenit⁷⁹, Varsaviae iam die 20 III fuit⁸⁰ et die 21 III cum nuntio convenit⁸¹. Visconti autem Varsavia die 26 III discessit⁸² et iam 3 IV Cracoviam pervenit⁸³. Iuxta mandatum initio anni ab eo acceptum, ut post reditum suum in Italiam primum Ferrariam aut Anconam se conferret⁸⁴, per Vindobonam et Pontebbam Imperialem iter fecit, et tandem die 29 V Ferrariam pervenit. Ineunte mense Iunio Forum Livii advenit, dimidio eodem mense iam Maceratae fuit⁸⁵. Unde Romam se contulit, ut rela-

⁶⁸ Cfr. Radziwiłł, p. 290.

⁶⁹ Cfr. Radziwiłł, p. 290, 292.

⁷⁰ Bentivoglio ad Franciscum Barberini, Cracoviae, 9 III 1633, BV, Barb.Lat. 6660 f. 20r.

⁷¹ Bentivoglio ad Franciscum Barberini, Vindobonae, 26 III 1633, ut supra, f. 21r.

⁷² Cfr. AV, Nunz. Pol. 175 f. 99r-v.

⁷³ Cfr. ibidem f. 122r-v.

⁷⁴ Cfr. Barb.Lat. 6586 f. 228r.

⁷⁵ Relatio die 15 VII 1635 datata est. Hactenus viri docti putabant eam a. 1636 conscriptam esse (cfr. Rykaczewski II, p. 187, quem sequitur Sułowska, p. 91). Error factus est ob datum mendosum in exemplari a Ioanne Albertrandi confecto (cfr. Kraków BCz, ms. 2870 IV), quo usus est Erasmus Rykaczewski, nec non ob datum - 1 I a. 1636 in litteris, ei exemplari adiunctis, ascriptum et in a. 1637 mutatum. Hac re Sophia Sułowska nixa, opinata est Honoratum Visconti usque ad finem a. 1636 in Polonia commoratum esse. Ex supra dictis conici potest eam relationem medio a. 1635 scriptam, ineunte a. 1636 suppletam, Romae mense Iulio porrectam esse, cfr. AV, Misc. Arm. III 73 f. 4r.

⁷⁶ Barberini ad Honoratum Visconti, Romae, 28 VII 1635, min. BV, Barb.Lat. 6589 f. 116r.

⁷⁷ Filonardi ad Franciscum Barberini, Vindobonae, 18 VIII 1635, cop. BV, Barb.Lat. 6160 f. 55r-v.

⁷⁸ Baglioni ad Franciscum Barberini, Vindobonae, 23 II 1636, AV, Nunz.Div. 9 f. 118v.

⁷⁹ Filonardi ad Franciscum Barberini, Cracoviae, 7 III 1636, BV, Barb.Lat. 6160 f. 88r-90r.

⁸⁰ Visconti ad Franciscum Barberini, Varsaviae, 21 III 1636, or. AV, Nunz. Pol. 47 f. 273r.

⁸¹ Filonardi ad Franciscum Barberini, Varsaviae, 21 III 1636, cop. BV, Barb.Lat. 6160 f. 91r-v.

⁸² Cfr. supra, notam 80.

⁸³ Visconti ad Franciscum Barberini, Cracoviae, 4 IV 1636, or. BV, Barb.Lat. 6586 f. 230r.

⁸⁴ Barberini ad Honoratum Visconti, Romae, 2 II 1636, reg. AV, Nunz. Pol. 175 f. 122r-v.

⁸⁵ Cfr. Itinerarium.

tionem suam a. 1635 conscriptam⁸⁶ cardinali Francisco Barberini et summo pontifici coram porrigeret.

Iam tempore, quo munus nuntii in Polonia ipsi committebatur, anno 1630 Honoratus Visconti nominatus est abbas commendatarius abbatiae Sancti Barnabae in Gratosolio prope Mediolanum, quod beneficium usque ad mortem tenuit⁸⁷. Post reditum in Italiam per aliquot annos nonnulla officia, cum administratione ecclesiastica coniuncta, a Sancta Sede ei demandata, absolvit. Itaque a. 1636 vicelegatus Ravennae factus est, quo munere usque ad dimidium annum 1640 fungebatur⁸⁸. Eodem tempore commissarius et "visitor aquarum" Bononiae, Ferrariae et totius provinciae Romandiolae fuit⁸⁹. Medio mense Iulio bona patria Salicetum adiit⁹⁰, postea Mediolani consedissee videtur. Aliquot epistulae eius hac in urbe annis 1640-1644 conscriptae, nec non ultimae litterae die 21 IX a. 1644 ad pontificem maximum Innocentium X datae, ad nostros usque dies asservatae sunt⁹¹. Per omne vitae suae tempus nunquam oblitus est vinculorum, quibus cum possessione hereditaria Rhaudii prope Mediolanum sita iunctus erat. Ibi etiam in sanctuario Virginis Mariae Perdolentis, ante altare magnum, reliquias sancti Stanislai episcopi⁹², certe Cracovia apportatas, posuit⁹³. Ultimis quoque vitae suae annis non semel in magno honore apud suos habebatur. Itaque cum a. 1638 apparuisset altera editio tractatus Nicolai Sabbatini, "Practica di fabricar scene e machine ne' teatri" inscripti, nuntio nostro dedicata est⁹⁴. Ioannes Paulus Bianchi autem die 24 XI a. 1641 Mediolani imaginem Virginis Mariae Perdolentis de Rhaudio Honorato Visconti dedicavit, in qua etiam inscriptionem, vitam et opera eius

⁸⁶ Putari potest eum haec prima parte mensis Iulii fecisse, cfr. titulum, in quo ille commemoratur: "Relatione della Nuntiatura di Polonia fattasi [...] da Monsignor Visconti [...] nel Mese di Luglio 1636 in Roma", cop. AV, Misc. Arm. III 73 f. 4r et alia exemplaria.

⁸⁷ Duo maiores natu fratres eius prius eodem munere functi sunt: Hannibal (1598) et Ioannes Baptista (1601), cfr. Litta VIII, p. 272 et tabulam VII, cfr. etiam N. 267. 31 I 1634 Honoratus administrationem abbatiae fratri suo Petro Francisco tradidit, cfr. or. Milano, ASCBT, Arch. Visconti di Saliceto, caps. 34, n. 5.

⁸⁸ Epistulae Honorati Visconti ad card. Franciscum Barberini, Ravenna, Arimino et ex aliis oppidis provinciae Romandiolae 20 VII 1636 - 17 VI 1640 missae, in BV, Barb. Lat. 9142, f. 16r-71r inveniuntur. Nominationem adeptus est 20 VII 1636, cfr. or. Milano, ASCBT, Arch. Visconti di Saliceto, caps. 33, n. 8.

⁸⁹ Cfr. Litta, p. 272. In BV, Borg. Lat. 885 in "Catalogo de' Legati e Presidenti della provincia di Romania ed esarcato di Ravenna", in f. 114v Honoratus Visconti "Presidente" appellabatur.

⁹⁰ Visconti ad Franciscum Barberini, Saliceti, 12 VII 1640, or. BV, Barb. Lat. 9142 f. 72r.

⁹¹ Or. Roma, ADLP, Archiviolo, ms. 138, fasc. 2 f. 84r-v.

⁹² Cfr. *Visitatio Plebis Rhaudi ab Em. mo et Rev. mo D.D.S.R.E. presbitero card. Tit. S. Mariae Supra Minervam, Ioseph Puteobonello, Sanctae Mediolanensis Ecclesiae Archiepiscopo, mense Martio peracta Anno Domini MDCCLV*, in Archivo Dioecesano Mediolanensi, 13-1 f. 111 asservatam.

⁹³ Cum ille una cum Vladislao IV, nuper rege nominato, et episcopo Cracoviensi Ioanne Alberto Vasa in apertione sepulcri sancti Stanislai interfuisset, reliquias eius die 23 III a. 1633 accipere potuit, cfr. Kraków, AKM, AA 13, f. 102r-v.

⁹⁴ In initio tractatus, versus Antonii Francisci Tempestino, olim secretarii Honorati Visconti in Polonia, impressus est, quo conatus et nisus nuntii in persequenda electione Vladislai IV facti laudabantur, cfr. Targosz (ut supra in nota 54), p. 193, notam 62.

laudantem, collocavit⁹⁵. Subsequens editio operis Historiae gentis Visconti, a. 1645 Mediolani impressi, etiam archiepiscopo Larissenso est dedicata⁹⁶. Una tantum imago Honorati Visconti, postremis certe vitae eius annis depicta et litteris "I. P. Blancus. Inc. Mediolani" subscripta, nobis nota est⁹⁷.

Annis 1636-1645 non pauci conatus capti sunt, ut Honoratus Visconti pileo cardinalis insigniretur. Iam enim tempore, quo munere nuntii in Polonia fungebatur, rex Vladislaus IV magnopere studuit, ut summus pontifex Urbanus VIII sacra purpura eum ornaret⁹⁸. Sed rex Poloniae, frequentiore commercio epistularum cum Sede Apostolica habito, id, quod voluit, non est consecutus⁹⁹. In consistorio die 16 XII a. 1641 celebrato Visconti ad dignitatem cardinalis non est proventus, in quo purpura ornabantur i. a. Horatius Giustiniani, episcopus Montis Alti, a rege Hispaniae commendatus, et Iulius Mazzarini a rege Galliae postulatus¹⁰⁰. Frustra etiam a rege Vladislao conatus capti sunt, ut ille a novo papa, Innocentio X, ad cardinalatum promoveretur. Multae erant causae, ob quas archiepiscopus Larissenus ad hanc dignitatem nominatus non est. Quae non oriebantur solum ex decretis Concilii Tridentini et ex bulla Pii IV, cuius vigore prohibebatur gratiam vel favorem principum pro nuntio petere¹⁰¹. Opera enim et studio factionis Gallicae factum est, ut Mediolanensis, imperio Hispanico illo tempore subditus, cardinalis nominatus non sit. Opiniones de auctoritate et viribus regis Vladislai IV inter nationes Europae deminutis summum

⁹⁵ Haec imago Mediolani, in Civica Raccolta Betarelli, invenitur; infra imaginem inscriptio Honorato Visconti dedicata conspicitur. Cfr. Airaghi, p. 18.

⁹⁶ Cfr. *Le Vite dei dodici Visconti, che signoreggiarono Milano, descritte da Monsignor Paolo Giovio, vescovo di Nocera [...]. In Milano [...] MDCXLV*. In pagina interiore huius operis, infra imaginem Honorati elogium legitur: "All' Illustrissimo e Reverendissimo Signore e Patrone Colendissimo Monsignor Honorato Visconti, Arcivescovo di Larissa, Abbate di S. Barnaba in Gratasolio, prelato Assistente di Sua Santità, conte di Saliceto e di Rho, Signor di Basaluzzo, Castelspina etc."

⁹⁷ In opere *Le vite...* (cfr. supra), quod Honorato dedicatum est, imago eius invenitur, et infra eandem inscriptio legitur: "Anguingerae geminata satis per facta parentum. Et diffusa diu Gloria stirpis erat. Nunc in Honorato, cunctas qui servat Avitas Pectore virtutes, conglomerata riget, "Inscriptio haec est exemplar inscriptionis originalis, quod adhuc ineunte saeculo XX in Archivio Visconti in Cernusco sul Naviglio inveniebatur, cfr. Tencajoli, p. 114 (ibi etiam copia photographica imaginis eius, quae picta in hoc archivio servabatur).

⁹⁸ Haec demonstrant litterae, ab Honorato Visconti ad Vladislaum IV 10 IX 1634 missae, quibus nuntius regem rogat, ut hoc conatu desistat (ex Arch. Teatinorum Neapolitano). Cfr. etiam litteras Vladislai IV ad papam Urbanum VIII missas, Torunii, 20 I 1636, Wyhowska, p. 5-6. Pleraque documenta et informationes, quae ad dignitatem cardinalis Honorato Visconti conferendam pertinent, in copiaro AV, Misc.Arm.III 34 f. 286r-337v (passim), nec non in AV, Nunz.Pol. Add. 3, fasc. 1, inveniuntur. Copiosum epistularum commercium ad hoc negotium pertinens servatur Mediolani ASCBT, Arch.Visconti di Saliceto, caps. 34, n. 19 et 20, caps. 35, n. 1 a-k.

⁹⁹ Cfr. Wyhowska, p. 6-9; litterae nomine Vladislai IV ad papam Urbanum missae, sine dato, quarum exemplaria in multis archivis dispersa sunt, i.a. in Archivio Septimancensi, (Estado), leg. 3354 n. 72 ("Xerocopia" a Petro Airaghi nobis humaniter concessa).

¹⁰⁰ Ibi argumenta pro episcopo Montis Alti, Horatio Giustiniani, et Iulio Mazzarini ad cardinalatum provehendis exponuntur et causae, ob quas nuntius Visconti nominationem ad cardinalatum non obtinuit, explicantur, cfr. Wyhowska, p. 9-10.

¹⁰¹ Cfr. N. 94.

pontificem adegerunt, ne sententiam eius de Honorato nominando sequeretur¹⁰².

Visconti Mediolani, fortassis in Gratosolio aut Rhaudii, die 7 VII a. 1645 mortuus est¹⁰³. Sepulcrum eius Rhaudii in ecclesia, hodie non exstante, Ordinis Fratrum Minorum Capucinatorum fuit¹⁰⁴. Solummodo exemplar epitaphii, nobis notum est:

D.O.M.

ADESTO QUI CERNIS MORARE ET MIRARE
HONORATAM VICECOMITIS HUMILITATEM
HIC ET ARCHIEPISCOPATUM QUO EMINEBAT
ET PURPURAM QUAE IMMINEBAT PARVIPENDENS
INTER FRATRES RHAUDII HUMILITER HUMARI
HONORATI[Q]US DUXIT
TU AB HONORATO ET NOMINE ET GENERE
SEU MAGIS VIRTUTE
HUMANOS DISCE HONORES CONDEMNARE¹⁰⁵

Excerpta de testamento a Visconti die 14 VIII a. 1629 conscripto, quo bona in Rhaudio ad fundandam basilicam Mariae Virginis Perdolentis, pauperes huius oppidi alendos et nepotem eius Herculem Visconti, filium Petri Francisci, tuendum legabantur, asservata sunt¹⁰⁶. Etiam libri rationum abbatae sancti Barnabae in Gratosolio, cuius beneficium post mortem Honorati biennio cardinalis Camillus Pamfili tenebat, nec non litterae, quibus Honoratus bona sua basilicae in Rhaudio, incolis eiusdem oppidi et Herculi Visconti possidenda legavit, a nobis inventa sunt¹⁰⁷. Hercules, filius maioris natu fratris Honorati, Petri Francisci, heres nominis et possessor omnium bonorum familiae Visconti, comitum Saliceti, factus est¹⁰⁸.

¹⁰² Haec saepe tractabantur, cfr. Siri, p. 496, 498; Volpi, p. LVI, (additamenta ad p. 389); Ciampi, p. 73-77; Kybal-Incisa, p. 75, 259; Bartoszewicz, p. 231; Załęski II, p. 365, 426-428, 504; Sułowska, p. 91-93; Serwański, p. 337.

¹⁰³ Cfr. Roma, ADLP, Archiviolo, ms. 142, fasc. 2 f. 269r.

¹⁰⁴ Cfr. Argelati, p. 1608. Monasterium et sepulcrum Honorati Visconti temporibus Napoleonis penitus deleta sunt, cfr. [Airaghi], *Onorato Visconti, un grande rhodense d'adozione: nobile monsignore del '600, "ministro" del Papa in Polonia*, "Settegiorni", 25 aprile 1987, p. 7.

¹⁰⁵ Cfr. Argelati, p. 1609-1610.

¹⁰⁶ Exemplar, a Ioanne Baptista Rainiero 31 XII 1764 scriptum, cfr. Milano, AS, Fondo Religione, Parte Antica, Anno 1764, cart. 2747. Cfr. etiam Eugenio Cazzani, *L'Archivio Plebano in Rho*, Saronno 1960, p. 273.

¹⁰⁷ Cfr. Roma, ADLP, Archiviolo, ms. 142, fasc. 2 f. 269r-321v.

¹⁰⁸ Cfr. Litta VIII, p. 272-273.

2. Fontes ad munus nuntii Honorati Visconti pertinentes

Commercium epistularum et acta, operam et vitam Honorati Visconti, nuntii in Polonia, illustrantia, per varias bibliothecas et tabularia dispersa et dissipata sunt. Tabularium privatum nuntii, post eius mortem archivo familiae Visconti de Saliceto insertum, servatur nunc in **Archivio Storico Civico** penes Bibliothecam Trivultianam (**Biblioteca Trivulziana**) Mediolani (ASCBT, Archivio Visconti di Saliceto, sub voce "Onorato di Ercole", inde a media capsula 33 usque ad dimidiam partem capsulae 35)¹⁰⁹. Infeliciter tamen accidit, ut in eo servarentur praecipue diplomata originalia, ad promotiones Honorati ad varios honorum gradus pertinentia, inde a diplomate studiorum a. 1602 absolutorum usque ad litteras consolatorias, post mortem eius, quae mense Augusto a. 1645 supervenit, ad familiares missas (caps. 33, fasc. 7 a-u; caps. 35, fasc. 1 a-l; scripta haec ad conatus in Polonia dignitatis cardinalitiae Honorato impetrandae causa susceptos potissimum spectant).

Pauca tantum scripta ad nuntiaturam Poloniam Honorati pertinent: 1) omnia originalia documenta pontificia, ad nominationem eius in nuntium spectantia: breve nominationis 19 VI 1630 a. datum, litterae passus, facultates, instructio prima (caps. 33, fasc. 7 v-bb); 2) brevia originalia Urbani VIII annis 1630-1632 ad varios dignitarios Polonos data, cum cogitata principis Vladislai in regem Poloniae patre vivente electione coniuncta, nunquam certo iisdem dignitariis ad manus tradita (caps. 33, fasc. 7 ee); 3) valde pretiosum diarium itineris nuntii Ancona in Poloniam 21 VIII 1630-25 I 1631 confecti et elenchus rerum a nuntio, cum in Poloniam proficisceretur, in Italia relictarum (caps. 33, fasc. 7 cc-dd); 4) registra, quae continent apographa in cancellaria nuntii confecta: a) epistularum regis ad nuntium pontificium e supra nominatis originalibus exscriptarum (caps. 34, fasc. 1, partes 1-2); 5) 2 originalia scripta nuntii, annis 1631 et 1634 confecta, nunquam expedita, et oratio eius in Comitii electionis a. 1632 habita, Varsaviae typis edita (caps. 34, fasc. 2-3); 6) 3 originales epistulae card. Ioannis Baptistae Sfondrati a. 1631 et 2 aepe Gnesnensis, Ioannis Węzyk, a. 1632 ad nuntium datae (caps. 34, fasc. 16-17); 7) originales litterae salvi conductus seu liberi passus, in membrana exaratae, a Vladislao IV a. 1635 nuntio in Italiam redeunti datae (caps. 34, fasc. 6).

Deest tamen in hoc tabulario praecipua maximique momenti pars actorum nuntiaturae Honorati Visconti in Poloniae expletarum: scil. eius epistularum commercium cum Secretariatu Status, cum congregationibus

¹⁰⁹ Hic debitas gratias agere liceat Doctori Petro Airaghi, Custodiae Antiquitatum Longobardiae Honorario Inspectori, qui nobis hoc tabularium benigne significare voluit et Institutum Historicum Polonicum Romae humaniter adiuvit in comparandis xerocopiis, quas vocat, documentorum, quae in edendo hoc et apparandis futuris nuntiaturae Honorati Visconti dedicatis voluminibus magno certe nobis usui erunt.

Romanis, cum aula regia et proceribus Polonia (exceptis scriptis et epistulis supra nominatis). Quae res corroborare videtur opinionem, iuxta quam ea pars tabularii nuntii nostri in Polonia remansit et usque ad supremum omnium gentium bellum, donec incendio deleta esset, Varsaviae in Bibliotheca Ordinationis Zamyoscianae servabatur¹¹⁰. Libri actorum contentiosorum, qui olim in Archivo Nuntiaturae Varsaviae custodiebantur, a. 1944 incendio deleti sunt¹¹¹. Unum ex duobus registris actorum gratiosorum in Tabulario Vaticano servatorum etiam evanuit¹¹².

Quamvis permulti fontes deperditi sint, maior tamen pars commercii litterarum inter nuntium et secretarium status intercedentis ad nostra usque tempora asservata est. Plurima acta et documenta ad nuntiaturam eius pertinentia in **Tabulario Vaticano** servantur. Magna pars eorum in collectione **Nunziatura di Polonia** invenitur, in qua commercium litterarum nuntii, cum secretario status Francisco Barberini annis 1630-1636 habitum, in voluminibus membrana molli ligatis et bene asservatis custoditur:

- Ms. 42A, ff. 433, in dorso inscriptio: "Lettere del nuntio in Polonia, 1630-1631. Card. Santacroce e Mons. Visconti (copiato)". In f. 68r epistulae originales et novitates ("avvisi"), a nuntio a 17 VI 1630 ad 27 XII 1631 conscriptae, incipiunt; praeterea huic volumini aliae epistulae originales et exemplaria actorum annexa exstant.

- Ms. 43, ff. 348, in dorso inscriptio: "Lettere del nuntio di Polonia. Mons. Visconti"; continet epistulas originales et novitates, a nuntio a 3 I ad 31 XII 1632 compositas, inter eas in f. 270r, 285r, 286r, 287r epistulas, a 24 X ad 6 XI 1631 scriptas; praeterea aliae epistulae originales et exemplaria actorum eis annexa sunt.

- Ms. 44, ff. 66, in dorso inscriptio: "Cifre di Polonia dalli 19 Ottobre 1630 per tutto Luglio 1632. Mons. Visconti"; volumen hoc complectitur registrum epistularum "decifrarum" ab Honorato Visconti, a 21 XI 1630 ad 28 V 1632 scriptarum, et registrum epistularum notis secretioribus a

¹¹⁰ Cfr. Kantak BP I et FP I, ubi in fontium indicibus vox "Archivio Visconti di Saliceto" occurrit. Kantak aliquot epistulas Sigismundi III, ad Honoratum Visconti a. 1630 missas, affert et enumerat signaturas ex Tabulario Bibliothecae Ordinationis Zamoysciana cod. 50A, n. 9, 36, 42, 98, cfr. Kantak FP II, p. 139, 184. Meminit etiam epistolam Vladislai IV ad Honoratum Visconti a. 1634 datam, cfr. Kantak, BP II, p. 93, notam 103 (olim BOZ, 50A n. 199). Obiter notandum est acta et documenta huius bibliothecae, numeris 1-814 signata, Varsaviae tempore alterius omnium gentium belli deleta esse, cfr. Horodyski, p. 326. Inventaria typis impressa non fuerunt, catalogi autem manuscriptorum incendio deleti sunt.

¹¹¹ Haec acta in Archivo Principali Actorum Antiquorum, in serie Archivum Nuntiaturae, continebantur in codicibus:

- 11, ff. 344, registrum actorum contentiosorum a 2 X 1630 usque ad 22 XII 1631;
- 12, ff. 238, registrum actorum contentiosorum a 7 I 1632 usque ad 28 VI 1632;
- 13, ff. 378, registrum actorum contentiosorum a 4 I 1633 usque ad 22 IX 1634;
- 14, ff. 511, registrum actorum contentiosorum a 8 I 1635 usque ad 20 II 1636.

Aliqua de chronologia affert Garampi, AV, Fondo Garampi 23 (Synopsis) f. 104c.

¹¹² Haec olim inveniebantur in Arch. Nuntiaturae Varsaviensis ms. 167, cfr. Meysztowicz, p. 83.

Francisco Barberini ad eum a 19 X 1630 ad 31 VII 1632 datarum; in f. 3r-6v, 8r-12v instructiones ad nuntium destinatae inveniuntur.

- Ms. 45, ff. 126, in dorso inscriptio: "Cifre di mons. nuntio in Polonia da Giugno per tutto Dicembre 1632. Mons. Visconti"; continet epistulas notis secretioribus exaratas et epistulas "decifratas", a nuntio a 23 VI ad 31 XII 1632 missas, nec non minutas epistularum notis arcanis a Francisco Barberini Honorato Visconti datarum, a 7 VIII ad 25 XII 1632 conscriptarum.

- Ms. 46, ff. 196, in dorso inscriptio: "Cifre di mons. nuntio di Polonia del 1633. Mons. Visconti"; continet epistulas secretioribus notis conscriptas et epistulas "decifratas", a nuntio a 27 I ad 1 X 1633 compositas, nec non minutas epistularum secretioribus notis a Francisco Barberini, a 1 I ad 17 XII 1633 scriptarum; in f. 1r epistula originalis die 27 X 1632 a nuntio Visconti conscripta, invenitur. Huic volumini etiam exemplaria actorum a. 1632 editorum annexa sunt.

- Ms. 47, ff. 572, in dorso inscriptio: "Nuntio di Polonia, 1634, 1635, 1636, 1637, 1638, 1639, 1640. Mons. Visconti e mons. Filonardi, nunzii"; in f. 2r-273r, 373r inveniuntur epistulae originales, a nuntio Visconti a 7 I 1634 ad 21 III 1636 scriptae; epistulae autem ab eo in itinere in Italiam conscriptae, in f. 287r, 290r, 298r, 300r, 301r, 309r leguntur. Huic volumini epistulae originales, et exemplaria actorum adiuncta sunt. In f. 274r epistulae originales a nuntio Mario Filonardi a 23 VI 1635 ad 19 X 1639 conscriptae, incipiunt.

- Ms. 48, ff. 63, in dorso inscriptio: "Polonia. Cifre, l'anno 1634 sino al 1636. Mons. Visconti"; continet registrum epistularum "decifrarum", a nuntio a 16 X 1634 ad 19 IV 1636 scriptarum, et registrum epistularum notis secretioribus, a Francisco Barberini a 18 XI 1634 ad 2 II 1636 conscriptarum.

- Ms. 174A, ff. 193, in dorso inscriptio: "Alli monsignori Lancellotto e S. Croce, Lettere di Roma in Polonia, 1623 per tutto 1631"; in f. 3r-166r registrum epistularum Francisci Barberini, ad nuntios Ioannem Baptistam Lancellotti et Antonium Santacroce annis 1623-1629 missarum, servatur; a f. 166r incipit registrum epistularum ad H. Visconti a 5 X 1630 ad 27 XII 1631 missarum.

- Ms. 175, ff. 156, in dorso inscriptio: "Lettere di Roma a Polonia l'anno 1632 per tutto 1637"; in f. 3r-130v registrum epistularum ad Visconti, a 3 I 1632 ad 24 V 1636 datarum, servatur; a f. 130v registrum epistularum, ad nuntium Marium Filonardi missarum, legitur.

- Ms. 177, ff. 46, in dorso inscriptio: "Cifre di Roma in Polonia. 1634"; continet registrum epistularum "decifrarum" Honorati Visconti, a 7 I ad 9 X 1634 scriptarum, et registrum epistularum, notis secretioribus a Francisco Barberini a 21 I ad 28 X 1634 conscriptarum; praeterea in registro aliqua additamenta, una cum commercio litterarum missa, inveniuntur.

- Ms. 192, ff. 138; volumen a vermibus deletum, nonnullis locis parum legibile, chartae atramento inquinatae et lituris plenae; in dorso inscriptio: "Minute di lettere scritte al nunzio in Polonia, dall'1611 all'1614 e dall'1631 all'1633"; in f. 1r-17v continentur minutae epistularum card. Scipionis Borghese, ad nuntios Franciscum Simonetta et Laelium Ruini annis 1611-1614 datarum; a f. 18r minutae litterarum Francisci Barberini ad nuntium Visconti, a 15 XI 1631 ad 8 IV 1634 scriptarum, incipiunt; multae etiam lacunae in hoc commercio epistularum conspiciuntur.

- Ms. Add. 3, sine foliatione; continet 5 laxos fasciculos in compactura chartacea asservatos; fasciculus 1 complectitur acta et exemplaria epistularum de conatibus a Vladislao IV Vasa ad pileum cardinalis Honorato Visconti adipiscendum annis 1636-1644 susceptis, fasciculus autem 2 habet i. a. 15 epistulas originales nuntii Visconti ad Cosmum de Torres, card. protectorem Regni Poloniae, a 10 IV 1631 ad 6 V 1634 datas.

Praeterea in volumine 372 (sine foliatione) unae litterae originales, ab Honorato Visconti ad cardinalem Franciscum Barberini 23 I 1632 datae, asservantur.

In serie **Archivio della Nunziatura di Varsavia** custoditur volumen 166, ff. 129 constans, viridi membrana ligatum, ex parte deletum, multis in locis parum perspicuum; in dorso inscriptio: "Expeditiones anni 1634-1635" et in folio ante textum legitur: "Registrum expeditionum Annorum 1634-1635. Ill.mus ac Rev.mus Dominus Comes Honoratus Vicecomes, Dei et S. Sedis Apostolicae gratia Archiepiscopus Larissenus et in incliti Poloniae Regni Ditionibus cum facultatibus Legati a latere Nuntius Apostolicus". Infra textum haec leguntur: "Alexander Barnabeus, Clericus Pharensis, Curiae Causarum Notarius Cancellarius". Hoc est registrum actorum gratiosorum cum actis contentiosis, a 19 VII 1634 ad 4 III 1636 conscriptis, permixtorum; in f. 127r-129v reliquiae registri actorum gratiosorum nuntii Ioannis de Torres a. 1646 servantur.

In collectione **Miscellanea Armaria** duo exemplaria relationis finalis, ab Honorato Visconti confectae, asservata sunt. Primum exemplar, quod est proximum relationi originali, complectitur integrum volumen signatum Misc. Arm. III 73, 59 foliis constans; membrana molli ligatum, bene asservatum, valde perspicuum et una eademque manu exaratum; in compactura signatura vetus legitur: "44a" et in f. 4r: "Relatione della Nunziatura di Polonia fattasi All'Eminentissimo e Reverendissimo Signor Cardinal Barberino da Monsignor Visconti, Arcivescovo di Larissa nel Mese di Luglio 1636 in Roma"; in f. 5r-55v textus relationis, cuius datum perperam scriptum est 15 VII a. 1636, invenitur; in f. 55v-58v exemplar litterarum nuntii, ad Franciscum Barberini 1 I 1636 datarum, servatur. Alterum autem exemplar in volumine Misc.Arm. II 115, in f. 237r-355v custoditur, quod verisimiliter ex exemplari praecedente confectum est.

Inter non parvi momenti documenta, quae in appendicibus singulorum voluminum editionis collocantur, numeranda sunt acta processuum nominatorum ad episcopatus. Ipse Visconti 18 tales processus informativos annis 1631-1636 celebravit. Eorum acta in serie Archivi Consistorialis, **Processus Consistoriales** dicta, inveniuntur in voluminibus: 28 (acta 2 processuum ex a. 1631); 30 (acta 1 processus ex a. 1632); 32 (acta 5 processuum ex annis 1631-1633); 33 (acta 7 processuum ex annis 1633-1635); 34 (acta 1 processus ex a. 1636); 35 (acta 1 processus ex a. 1636); 37 (acta 1 processus ex a. 1635). Haec omnia acta ad processus curiales peragendos utiles fuerunt, quod subscriptiones cardinalis relatoris et trium aliorum relatorum testantur.

In collectione **Epistolae ad Principes** exemplaria brevium pontificiorum, i. a. ad nuntios datorum, servantur. In nostra editione rationem habuimus brevium ex voluminibus:

- Ms. 44; ubi in f. 227v-240r inveniuntur litterae credentiales et commendatitiae ab Honorato Visconti in Poloniam se conferente 15 VI 1630 acceptae.

- Ms. 47; ubi in f. 53r-65r reperiuntur litterae credentiales ad nuntium extraordinarium Hannibalem Bentivoglio, pileum cardinalis Ioanni Alberto Vasa apportantem, 9 I 1633 datae.

In registro **Secretariatus Brevium**, ms. 763 in f. 349r-356r, sub dato 18 et 19 VI 1630, inveniuntur facultates Honorato Visconti datae.

In collectione **Fondo Pio** in volumine 73, in f. 13v-517v passim, 48 minutae epistularum Malatestae Baglioni, nuntii Vindobonensis, ad Honoratum Visconti a 12 XII 1634 ad 26 XII 1635 missarum, et unae litterae ad Ioannem Baptistam Rinalducci, eius secretarium, datae asservantur. Praeterea minutae epistularum Malatestae Baglioni ad Honoratum Visconti datarum custodiuntur in voluminibus: 72 (1 ex a. 1636); 74 (2 ex a. 1635); 77 (4 ex a. 1636). In registro, ms. 101, leguntur 9 epistulae Mauricii Pio, cardinalis Sabaudiae, ad eundem nuntium nostrum a 6 III 1632 ad 24 III 1633 datae. In ms. 244, exemplar litterarum Visconti ad Franciscum Vitelli, nuntium Venetiis, missarum servatur.

In serie **Nunziature Diverse** commercium litterarum, inter Malatestam Baglioni et Honoratum Visconti habitum, custoditur in voluminibus: 9 (1 epistula Malatestae Baglioni ex a. 1636); 11 (exemplaria epistularum eiusdem Baglioni ex annis 1635 et 1636); 12 (3 litterae "decifratae" nuntii ex a. 1635 et 2 litterae "decifratae" Baglioni ex annis 1635 et 1636).

In collectione **Fondo Borghese**, in registro signato III 30, inveniuntur 7 epistulae cardinalis Scipionis Borghese ad Honoratum Visconti, a 3 VII 1630 ad 16 VIII 1631 missae.

Praeterea singulae epistulae nuntii nostri in collectionibus **Nunziatura di Venezia**, ms. 59B, et **Nunziatura di Germania**, ms. 131G, a nobis repertae sunt.

Explorationes in **Bibliotheca Vaticana** a nobis factae, imprimis in serie **Barberini Latini**, maximos fructus attulerunt. Itaque commercium litterarum inter nuntium et cardinalem Franciscum Barberini, quo in hac editione comparanda nixi sumus, custoditur in voluminibus (plerumque bene asservatis):

- Ms. 6159, ff. 126, una manu exaratum, restauratum, linteo compactum, cum dorso membranaceo, in quo legitur: "Polonia. 1630 [e] 1631"; in integumento interiore signatura vetus exstat: "LXIX. 66"; in f. 1r scriptum legitur: "Lettere del Cardinal Santa Croce e poi Lettere di Monsignor Honorato Visconti, Arcivescovo di Larissa, Nuntio in Polonia l'anni 1630 e 1631"; hoc est copiarium epistularum a nuntio Antonio Santacroce, eius auditore Cypriano Bardini et Honorato Visconti (incipit a f. 23r) annis 1630-1631 scriptarum, cum epistulis originalibus in AV, Nunz.Pol. 42A servatis congruentium, de quibus supra dicitur.

- Ms. 6160, ff. 222, una manu exaratum, compactum; in dorso inscriptio: "Polonia 1634-1639" et signatura vetus "LXIX. 67"; hoc est copiarium epistularum nuntii annis 1634-1636 scriptarum (f. 1r-92r) et epistularum Marii Filonardi, cum epistulis originalibus in AV, Nunz.Pol. 47 servatis congruentium, de quibus supra dictum est.

- Ms. 6226, ff. 236 (a f. 197r paginatio duplex), compactum, una manu exaratum; in dorso inscriptio: "Al Nunzio di Polonia 1623. 1631." et in folio ante textum legitur: "Registro di lettere al Nuntio di Polonia dalli 14 Ottobre 1623 fin tutto 1631"; hoc est copiarium epistularum ad nuntios Ioannem Lancellotti, Antonium Santacroce, Honoratum Visconti (a f. 195v annis 1630-1631) missarum, quod congruit cum registro epistularum in AV, Nunz.Pol. 174A, servatarum, de quo supra sermo fit.

- Ms. 6227, ff. 207; volumen restauratum, linteo compactum, habet cornua et dorsum membranaceum, in quo inscribitur: "Barberino ai Nunzi in Polonia 1632-37"; hoc est copiarium epistularum ad Honoratum Visconti, a 3 I 1632 ad 24 V 1636 datarum, quae in f. 1r-44r, 54r-93v, 95r-133v, 135r-175r reperiuntur; a f. 147v permixtae sunt eis epistulae ad Mariam Filonardi, a 28 VII 1635 ad 26 XII 1637 missae. Quae in hoc volumine continentur, chronologice congruunt cum registro commercii litterarum in AV, Nunz.Pol. 175, servatarum, de quo iam supra dictum est; in copiarium autem 122 epistulae Francisci Barberini ad nuntium datae servantur, quae in registro desunt.

- Ms. 6585, ff. 254, membrana ligatum, bene asservatum, nonnulla folia habet deleta, in dorso inscriptio: "Polonia. Visconti 1630-1633. Lettere in piano" et signatura vetus "LXXVI. 27"; continet epistulas originales et novitates ("avvisi") a nuntio a 23 VIII 1630 ad 29 XII 1633 scriptas, nec non epistulas ab eo ad card. Thaddaeum Barberini, card. Ludovicum Ludovisi et nuntium Venetiis, Franciscum Vitelli, datas.

- Ms. 6586, ff. 246, membrana ligatum, cum inscriptione in dorso: "Polonia. Visconti 1634-1636 etc. Lettere in piano" et signatura vetere "LXXVI. 28"; continet epistulas originales et novitates ("avvisi") nuntii, a 7 I 1634 ad 4 IV 1636 exaratas, et 4 epistulas eiusdem Mediolani annis 1641-1644 conscriptas.

- Ms. 6587, ff. 209, membrana ligatum, in dorso inscriptio: "Polonia. Visconti 1630-1632. Cifre" et signatura vetus legitur: "LXXVI. 29"; complectitur epistulas secretioribus notis exaratas et litteras "decifratas" a nuntio, a 21 XI 1630 ad 28 V 1632 conscriptas, nec non minutas cifrarum Francisci Barberini, a 19 X 1631 ad 31 VII 1632 compositorum; in f. 1r-7r minuta instructionis Honorato Visconti destinatae invenitur. Hoc volumen chronologice cum registro in AV, Nunz.Pol. 44, servato congruit, de quo supra dictum est.

- Ms. 6588, ff. 264, membrana dura ligatum; in dorso inscriptio: "Polonia. Visconti 1634. Cifre" et signatura vetus legitur "LXXVI. 30"; continet epistulas arcanis notis exaratas et litteras "decifratas", a nuntio a 7 I ad 25 XII 1634 compositas, et minutas litterarum secretioribus notis a Francisco Barberini a 21 I 1634 ad 30 XII 1634 conscriptarum, nec non aliqua additamenta. Quae in hoc volumine continentur, cum registro in AV, Nunz.Pol. 177 servato, de quo iam supra dictum est, plerumque concordant.

- Ms. 6589, ff. 235, linteo ligatum, restauratum, cornua et dorsum membranaceum habet; in integumento interiore pars veteris dorsi agglutinata, in quo inscribitur: "Polonia. Visconti. 1635-1636. Cifre. 6589" (lapide scriptorio exaratum est) et signatura vetus "LXXVI. 31"; complectitur epistulas arcanis notis scriptas et litteras "decifratas" a Visconti, a 1 I 1635 ad 19 IV 1636 compositas (folia inscriptionis et sigilla bene asservata), nec non minutas litterarum secretioribus notis a Francisco Barberini eidem nuntio, a 13 I 1635 ad 2 II 1636 conscriptarum. Quae in hoc volumine continentur, congruunt plerumque cum registro in AV, Nunz.Pol. 48 servato, de quo supra dictum est.

- Ms. 6598, ff. 347, membrana ligatum, in dorso inscriptio: "Polonia. Avvisi 1635-1643" et signatura vetus "LXXVI. 40"; in f. 1r-6v continet 6 novitates ("avvisi") nuntii Visconti, a 25 III ad 27 VIII 1635 confectas, et a f. 7r novitates ("avvisi") a Mario Filonardi annis 1635-1643 conscriptas.

Etiam in eadem serie asservantur in ms. 6064 exemplar litterarum Honorati Visconti ad Franciscum Vitelli, nuntium Venetiis, a. 1633 datarum; in ms. 6250 tres epistulae Francisci Barberini ad nuntium Visconti, a VI ad VIII 1630 missae inveniuntur et (in f. 16v-17r) epistula die 20 IV conscripta, ad nominationem eius ad munus nuntii in Polonia pertinens; in ms. 6574 f. 31r-v et 33r exemplar "Instrumenti de iure praecedentiae nuntii apostolici, cum nuntius esset Honoratus Vicecomes, archiepiscopus Larissenus, Vilnae 1633", invenitur, in ms. 6660 f. 13r-24v reperiuntur 6 epi-

stulae originales Hannibalis Bentivoglio, nuntii extraordinarii, ad cardinalem Franciscum Barberini, a 29 I ad 26 III 1633 datae; in ms. vero 9070 binae litterae Honorati Visconti et Francisci Barberini ad Thaddaeum Barberini, a IV ad VI 1630 missae, leguntur (f. 83r, 84r).

Inter codices Vaticanos Latinos in volumine 8472, parte I et in volumine 8473 parte I, servantur reliquiae commercii litterarum inter Honoratum Visconti et Marium Filonardi exeunte a. 1635 et ineunte a. 1636 intercedentis. Inter Codices autem Chisianos, in volumine B. I. 3, in f. 607r-610r, 4 epistulae originales Honorati Visconti ad Fabium Chigi, vicelegatum Ferrariensem, a 12 VI 1631 ad 10 X 1634 datae, leguntur. In eadem serie, in volumine R. I. 27, in f. 1r-60r invenitur alterum exemplar relationis a nuntio confectae (cui in f. 60v-64r litterae die 1 I a. 1636 conscriptae adiunctae sunt).

In **Archivo Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Romae** multa acta et documenta, nuntiaturam Honorati Visconti illustrantia, asservantur. In eius collectione **Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali** (SOCG) reperiuntur epistulae originales nuntii ad Congregationem et magistratus eius datae, in voluminibus (membrana molli ligatis, singulis foliis laxis constantibus et recenti tempore restauratis):

- Ms. 58, ff. 307, in dorso inscriptio: "Lettere di Polonia, Russia, Ungheria, Vallachia, Dalmazia. 1632"; volumen in f. 1r-41v continet epistulas Visconti, a 21 XI 1631 ad 12 XI 1632 scriptas; praeterea in f. 42r-54v passim, multae epistulae et acta, ad religionem in Polonia pertinentia, leguntur.

- Ms. 59, ff. 243, in dorso inscriptio: "Lettere di Polonia, Russia, Aleppo, Egitto, Gerusalemme, Barbaria, Persia, Etiopia, Tartaria. 1635"; in f. 3r-28r continetur commercium litterarum nuntii nostri, a 7 I ad 28 VII 1635 scriptarum; praeterea in f. 23r-57r passim, multae litterae et acta, ad res religiosas in Polonia pertinentia, reperiuntur.

- Ms. 73, ff. 243, in dorso inscriptio: "Lettere di Polonia, Russia, Illirica, Vallachia, Georgia, Persia, Tartaria ed Africa. 1631"; continet in f. 10r-52v passim, commercium litterarum nuntii Visconti, a 24 I ad 31 X 1631 scriptarum, i. a. epistulas originales Nicolai Torosowicz, archiepiscopi Ecclesiae unitae Armeniorum, et Stanislai Witwiński SJ ad eundem nuntium datas.

- Ms. 75, ff. 427, in dorso inscriptio: "Lettere di Germania, Ungheria, Polonia, Dalmazia. 1633"; in f. 339r-355r passim servantur litterae nuntii Visconti a 6 IV ad 1 XI 1633 scriptae; praeterea in f. 127r-385r passim, epistulae originales aliorum, ad res religiosas in Polonia pertinentes, reperiuntur.

- Ms. 76, ff. 298, in dorso inscriptio: "Lettere di Germania, Svizzera, Polonia, Russia, Ungheria, e Vallachia. 1634"; in f. 205r-215v commercium

litterarum, a 16 X 1633 ad 13 V 1634 scriptarum, nec non aliae epistolae i. a. litterae originales a secretario nuntii, Ioanne Baptista Rinalducci, ad episcopum Raphaellem Korsak die 10 III 1634 datae, inveniuntur.

- Ms. 336, ff. 470, in dorso inscriptio: "Polonia e Russia"; f. 7r-344v continent i. a. commercium litterarum nuntii Visconti, a 24 V 1631 ad 15 IV 1635 missarum allatarumque, nec non epistulas originales aliorum Polonorum.

Praeterea singulae epistolae originales, ab Honorato Visconti ad Congregationem datae, in voluminibus SOCG, 132 (2 ex a. 1630) et 135 (4 ex annis 1635-1636), custodiuntur.

In serie **Istruzioni diverse** in volumine 1, registra instructionum continente, in f. 180v-182r, 185v-188r, 206r-209r servantur 3 instructiones Congregationis ad Honoratum Visconti, a 24 XII 1632 ad 28 III 1634 datae; praeterea in hoc volumine instructiones ad alios nuntios in Polonia, annis 1623-1638 missae, continentur.

In collectione **Lettere Volgari**, registra epistularum continente, asservatur commercium litterarum ex Congregatione i.a. ad nuntium nostrum missarum, integrum tempus nuntiaturae eius complectens. Omnia volumina membrana molli ligata et indicibus instructa sunt. Litterae ad nuntium missae inveniuntur in voluminibus: 10 (4 epistolae a 26 III ad 20 IX 1630); 11 (21 epistolae a 14 II 1631 ad 2 I 1632); 12 (15 epistolae a 12 II ad 23 XII 1632); 13 (8 epistolae a 22 I ad 13 VIII 1633); 14 (9 epistolae a 18 II ad 13 XII 1634); 15 (17 epistolae a 27 I ad 24 XI 1635); 16 (3 epistolae a 23 II ad 24 IV 1636).

In serie **Scritture riferite nei Congressi (SC)** servatur pars **Visite e Collegi** dicta. Custodita hic acta visitationum in collegiis pontificiis Braunsbergae et Vilnae peractarum, tamquam relationes statis temporibus a nuntio ad Congregationem mittebantur; haec in voluminibus: 8 (1630 a.), 11 (1632 a.), 12 (1633 a.), 13 (1634 a.), 15 (1635 a.) continentur. Illa acta litterae commendaticiae a nuntio acceptae praecedunt. In parte autem **SC Armeni**, ms. 2 una epistula ex a. 1631 et unum eius actum ex a. 1632 invenitur.

Singulae epistolae et acta in aliis quoque collectionibus huius congregationis a nobis sunt reperta. In **Actis Sacrae Congregationis** in vol. 8 servatur 1 epistula ex a. 1632; in parte **Congregazioni Particolari**, in volumine 22, 1 epistula ex a. 1635.

In **Tabulario Status Romae**, in collectione **Archivio Santacroce**, in tribus voluminibus, ad Antonium Santacroce comprotectorem R.P. pertinentibus, aliquot epistolae originales Honorati Visconti ad eum datae inventae sunt. Haec volumina, negligenter compacta, habent chartas laxas vel incuriose agglutinatas, numeris non notatas et saepe parum legibiles. Epistolae nuntii continentur in ms. 766 (2 epistolae ex 8 VII et ex 8 XI a.

1633, in initio); in ms. 1188 (7 epistulae a 3 IV 1631 ad 25 XI, in fine); in ms. 1206 (2 epistulae ex 11 I et ex 29 VII a. 1632).

Explorationes in **Archivo Romano Societatis Iesu** a nobis factae speratos fructus non attulerunt. Solum in collectione Epistulae Nostorum, in ms. 3, registrum commercii litterarum praepositi generalis Societatis Iesu, Mutii Vitelleschi, continente, inter f. 24v et 75r, asservantur 5 epistulae ad Honoratum Visconti, a 20 VII 1630 ad 26 III 1633 datae. In serie vero Polonia, in ms. 52, in f. 85r documentum ab Honorato Visconti 27 XII 1632 subscriptum custoditur; in ms. 77 I, f. 166r-v invenitur exemplar litterarum, de discidio inter Academiam Cracoviensem et Iesuitas mense Octobri a. 1630 a nuntio circummissarum.

In privato **Tabulario Doria Landi Pamfili** Romae, in collectione Archiviolo, ms. 123, in f. 8r-66v inventum a nobis est copiarium epistularum episcopi Plocensis, Stanislai Łubieński, a 29 IV 1622 ad 5 XI 1635 missarum ad multos magistratus, imprimis Italos, i. a. ad nuntios in Polonia: Cosmum de Torres, Antonium Santacroce, Ioannem Baptistam Lancellotti. In f. 53r-v, 66r binae litterae ad Honoratum Visconti, die 21 III 1634 et die 6 X 1635 datae, asservantur¹¹³.

In privato **Tabulario Dragonetti de Torres**, quod ab a. 1981 in Archivo Status Aquilae servatur, custodiuntur in volumine 111 (f. 198r-241v) optime conservato, 22 epistulae originales nuntii nostri ad cardinalem Cosmum de Torres, protectorem Regni Poloniae, annis 1630-1631 datae, et in codice 53 duae aliae a. 1633 ex nuntiatura Polona Romam missae.

In **Bibliotheca Florentina Ginori**, Filza 184, servatur exemplar typis impressum orationis ab Honorato Visconti in comitiis a. 1632 habitae.

Multis actis **Tabularii Publici Vindobonensis** (Haus-, Hof- und Staatsarchiv) exploratis, in serie Romana Varia 7 f. 42r, solummodo unam epistolam originalem nuntii ad imperatorem Ferdinandum II, 21 IX 1630 datam, repperimus. In collectione autem Polonia I, 56, in f. 217r-226v custoditur typis edita oratio a nuntio in comitiis electionis die 22 X a. 1632 habita. In serie **Römische Hofkorrespondenz** 10, in fasciculis 20 et 21, asservatur commercium litterarum Hannibalis Bentivoglio, papae Urbani VIII et Francisci Barberini ad imperatorem mense Ianuario a. 1633 missarum et ad legationem Hannibalis Bentivoglio in Polonia pertinentium.

In **Tabulario Publico (Riksarchivet) Stockholmiae** in serie IX, **Polen**, in ms. 110 (sine foliatione) leguntur binae litterae originales nuntii Visconti ad Ioannem Gembicki, secretarium regium, annis 1633 et 1634 datae.

¹¹³ Hoc copiarium non congruit cum altero copiarium nobis noto, quod commercium litterarum Stanislai Łubieński continet Vratislaviae conservato (BOss, ms. 157 II).

Insolitum et inexpectatum sane repertum definire possumus "Registro d'alcune liste de' Banchetti, Pranzi e Cene, fatti dall'Ill.mo et Rev.mo Mons. Conte Honorato Visconte, Arcivesco[vo] di Larissa, Nuntio Apostolico in Polonia [...] l'Anno 1630 sino al presente 1634, serviti et ordinati da me Francesco Dionisii da Monte Cassiano in uffitio di Scalco, Dato in Varsovia questo dì di [.....] 1634". Hic curiosus tractatus de re coquinaria, ex 59 foliis constans, in Catalogo manuscriptorum in Bibliotheca Czartorysciana Cracoviae servatorum, commemoratus velut "Registro delle spese" Honorati Visconti pro a. 1630¹¹⁴, hucusque deperditus existimabatur. Nos autem "Itinere Suetico" Ioannis Albertrandi nixi¹¹⁵, feliciter ad eum pervenimus. Cuius autographum Daniae in **Bibliotheca Regia** (Det Kongelige Bibliotek, Gammel Kongelig Samling, Nr 703), **Hafniae** (Kobenhavn) asservatur.

In tabulariis et bibliothecis Polonis investigavimus etiam alia acta ad nuntiaturam Honorati Visconti pertinentia. In **Archivo Principali Actorum Antiquorum Varsoviae**, in serie Libri Legationum, ms. 32 in f. 556v-557r custodiuntur litterae passus, die 19 IV a. 1635 a Vladislao IV Vasa ad nuntium datae. In collectione Archivi Familiae Zamoyski, ms. 410, nr 58, litterae nuntii ad Thomam Zamoyski, vicecancellarium Regni Poloniae, a. 1632 datae inveniuntur.

In **Bibliotheca Cathedrali Gnesnensi**, in ms. 4162 (sine foliatione), servantur litterae nuntii ad capitulum Gnesnense a. 1632 missae. Simile commercium epistularum Honorati Visconti cum capitulo cathedrali Varmiensi ex a. 1631-4 (24 epistulae et 2 diplomata) conservatur in Archivo Dioecesis Varmiensis Olstini, in ms. D 127.

In **Archivo Capituli Metropolitanii Cracoviae**, in serie Acta Actorum, ms. 13 in f. 66r, inveniuntur litterae a nuntio ad hoc capitulum datae.

In **Bibliotheca Czartorysciana Cracoviae**, in Thecis Naruszewiczianis, confecta saeculo XVIII exemplaria epistularum episcopi Plocensis Stanislai Łubieński i.a. ad nuntium Visconti datarum custodiuntur in voluminibus: 123 (6 epistulae ex a. 1631), 124 (5 epistulae ex a. 1632), 128 (1 epistula ex a. 1633), 131 (1 epistula ex a. 1635)¹¹⁶. In ms. 129 continetur exemplum litterarum nuntii ad Vladislaum IV Vasa die 10 IX a. 1634 missarum, quod saeculo XVIII a Ioanne Albertrandi ex Tabulario Theatinorum Neapoli exscriptum est. In voluminibus: 359 (in f. 298) et 365 (f. 423-424, 429-430), registrum actorum a cancellaria regia editorum contentibus, asservantur epistulae Sigismundi III Vasa ad nuntium mensibus Octobri et Novembri a. 1630 datae. In volumine 360 in f. 461-462 invenitur exemplar litterarum (sine dato et auctore) ad nuntium Visconti mis-

¹¹⁴ Cfr. Kutrzeba, p. 176.

¹¹⁵ Cfr. Kraków, BCz, ms. 2418 IV f. 171.

¹¹⁶ Omnes epistulae, excepta una, congruunt cum epistulis in copiarario BOss, ms. 157 II, Vratislaviae servatis.

sarum. In ms. 2870 IV f. 1-43 legitur exemplar relationis Honorati Visconti a Ioanne Albertrandi a. 1780 in Bibliotheca Chigi confectum, quod hodie in collectionibus Bibliothecae Vaticanae (Fondo Chigi ms. R. I. 27) custoditur. Hoc exemplari Erasmus Rykaczewski usus, relationem eam in linguam Polonicam vertit et publici iuris fecit¹¹⁷.

In **Bibliotheca Jagellonica Cracoviae**, in ms. Przyb.126/1951 copiarium continente, exstant i. a. epistulae ad nuntium missae; in f. 136v litterae Vladislai IV sine dato, in f. 260v litterae capituli Cracoviensis ex a. 1632, in f. 301r-v litterae Stanislai Łubieński ex a. 1632. In ms. 94, registrum actorum tabularii regis Vladislai IV continente, 5 epistulae ad nuntium a 4 XI 1634 ad 2 X 1635 datae servantur.

In **Bibliotheca Academiae Scientiarum Polonae Cracoviae**, in ms. 347, custodiuntur 3 epistulae originales nuntii ad cancellarium magnum Lithuaniae Leonem Sapieha, a 18 VIII 1631 ad 31 VIII 1633 datae, nec non autographum brevis credentialis die 15 VI confecti et a nuntio eodem porrecti. In ms. 1927 t. 1 (Diarium a Ioanne Wielewicki conscriptum - pars non impressa) in f. 640v-641r continetur exemplar litterarum nuntii de lite inter Iesuitas et Academiam Cracoviensem, mense Octobri a. 1630 circummissarum.

In **Bibliotheca Instituti Nationalis Ossoliniani Academiae Scientiarum Polonae Vratislaviae**, in ms. 157 II, copiarium commercii litterarum episcopi Plocensis Stanislai Łubieński¹¹⁸ continente, in f. 202v-413r (passim) leguntur 29 epistulae ad nuntium a mense Octobri 1630 ad 25 VI 1634 datae. Ibidem duo exemplaria brevium pontificiorum a nuntio Stanislao Łubieński porrectorum (credentialia ex 15 VI 1630 et comitialia ex 30 XI 1630) custodiuntur. In ms. 400 II, in f. 120-121 servatur exemplar (sine dato) litterarum ab incisore Regni Poloniae, Iacobo Sobieski, ad nuntium missarum.

In **Bibliotheca Kornicensi Academiae Scientiarum Polonae**, in ms. 346 in f. 3-9, documentum a nuntio die 21 XI a. 1632 editum invenitur.

Extra ordinem memorandi sunt fontes "Thecae Romanae" dicti, numeris 49-50 et 63-64 signatae, quae hodie in Bibliotheca Academiae Scientiarum Polonae Cracoviae (ms. 8390, 8391, 8403, 8404) asservantur. Eiusmodi "Thecae" complectuntur commercium litterarum nuntii cum Secretariatu Status, saeculo XIX transcriptarum ex supra memoratis voluminibus: 42A, 48, 175, 177 seriei Nunz.Pol, in Tabulario Vaticano custoditis, nec non nonnulla exemplaria in Bibliotheca Vaticana ex collectione Barb. Lat. confecta¹¹⁹. Hoc commercium nuntii in forma regestorum, excerpto-

¹¹⁷ Rykaczewski II, p. 187-272.

¹¹⁸ Hoc copiarium non concordat cum copiarium, quod in ADLP, Archiviolo, ms. 123 invenitur, cfr. supra notam 113.

¹¹⁹ Theca Romana 49, p. 253-323, epistulas card. Francisci Barberini ad Honoratum Visconti 5 X 1630 - 29 V 1632 datas continet. Theca 50, p. 2-134, epistulas Francisci Barberini ad Honoratum Visconti 19 VI 1632 - 2 II 1636 missas continet. Theca 63, p. 2-220, epistulas Honorati Visconti ad Fran-

rum, translationum, rarius litterarum integre transcriptarum, descripserunt. Ludovicus Boratyński et Victor Czermak, participes Expeditionis Romanae ab Academia Scientiarum Cracoviensi factae, dum investigationes in Tabulario Vaticano annis 1890-1893 peragebant¹²⁰. Cum supra dicta acta, non integre collecta, cum documentis originalibus accuratius ac diligentius conferenda essent, ideo in hac editione apparanda magis opportunum visum est, ut potius ipsis epistulis originalibus et "photocopiis" earundem epistularum integre conscriptarum et recensitarum uteremur.

*

Publicatio documentorum, ad nuntiaturam Honorati Visconti spectantium, inchoata est a. 1632 (dum nuntius adhuc in Polonia morabatur) oratione eodem anno in comitiis electionis habita, quae in regia officina Ioannis Rossowski Varsaviae typis edita est.

Saec. XVIII editor Germanus, Ioannes Christianus Lünig, publici iuris fecit epistolam episcopi Plocensis, Stanislai Łubieński, a. 1635 ad Visconti scriptam.

Ex apographis, eodem XVIII saec. a Ioanne Baptista Albertrandi confectis, Erasmus Rykaczewski a. 1864 in linguam Polonicam transtulit et publicavit informationem de comitiis a. 1631, ad usum card. Cosmi de Torres conscriptam, et sat amplam relationem finalem, a. 1635 a nuntio nostro exaratam.

Eodem anno 1864 praefectus Tabularii Vaticani, Augustinus Theiner, typis divulgavit breve credentiale, instructionem et novem epistulas (ad interregnum a. 1632 pertinentes) Honorati Visconti ad cardinalem secretarium status, Franciscum Barberini, datas.

Commercium litterarum, quod inter H. Visconti et Congregationem de Propaganda Fide a. 1633-1635 intercedebat et circa quaestiones cum Ecclesia Orthodoxa in vetere Republica Utriusque Nationis coniunctas versabatur, a. 1928 publicavit Russicus monumentorum historicorum explorator, Eugenius Šmurlo¹²¹, auctor primi inventarii documentorum ad Rempu-

ciscum Barberini 23 VII 1630 - 7 VI 1632 scriptas complectitur. Theca 64, p. 1-222, epistulas Honorati Visconti ad Franciscum Barberini 16 VI 1632 - 31 V 1636 et epistulas Francisci Barberini ad Honoratum Visconti X 1630 - 17 XII 1633 datas complectitur. In Theca 65, in p. 6, unae litterae ab Honorato Visconti ad Franciscum Barberini 21 III 1636 scriptae inveniuntur.

¹²⁰ Cfr. Wojtyśka ANP I, p. 125, 127. In Theca Romana 64 (ms. BPAN 8405), in charta numero non designata ante p. 1, nota lapide scriptorio "Wiktor Czermak".

¹²¹ Titulus omnium supra nominatorum operum vide in p. XXXVII: *Opera in quibus scripta ad nuntiaturam Honorati Visconti pertinentia publicata sunt.*

blicam Polono-Lithuanam et Russiam spectantium, quae in Tabulario S. Congregationis de Propaganda Fide servantur¹²².

Totum epistularum commercium, quod nuntio nostro cum Congregatione de Propaganda Fide (cum cardinalibus praefectis: Ludovico Ludovisi, Antonio Barberini et secretario, Francisco Ingoli) intercedebat, et fragmenta litterarum ad card. F. Barberini datarum, ad res Ucrainae attinentia, a. 1954-1972 in aliquot seriebus publicata sunt ab Athanasio Welykyj, Ordinis s. Basilii Magni sodali¹²³. Pars eiusmodi documentorum, a metropolita Andrea Šeptyc'kyj collectorum, a. 1965-1974, nulla habita ratione explorationum a Basilianis peractarum, publici iuris facta est in *Monumentis Ucrainae Historicis*, ab Universitate Catholica Ucrainorum Romae editis¹²⁴.

Summaria 24 epistularum Honorati Visconti, a. 1630-33 ad Cosmum de Torres datarum, quae ex Tabulario Dragonetti de Torres, Aquilae existente, proveniunt, a. 1965 a Paulo Collura publicata sunt¹²⁵.

Quod attinet ad usum actorum nuntiaturae Viscontianae ab historicis hactenus factum, dicendum est hausisse ex eis vel potius ex apographis eorum, in Thecis Romanis contentis, - praeter Sophiam Sułowska, quae ad describendam operam nuntii nostri in Polonia peractam eis nixa est - viros rerum gestarum studiosos, qui explorandae imprimis historiae internae et externae Reipublicae Polono-Lithuanae operam dederunt, Adamum Szela-gowski, Vladislaum Konopczyński, Ioannem Sereyka, Vladimirim Kaczorowski, Ioannem Dzięgielewski¹²⁶.

Adalbertus [Wojciech] Biliński

Latine vertit Christophorus Pawłowski

¹²² E. Šmurlo, *Rossija i Italia. Sbornik istoričeskich materialov i izsledovanij, kasajuščichsia snošenij Rossii s Italiej* [Russia et Italia. Collectio fontium et studiorum, ad mutuas relationes inter Russiam et Italiam intercedentes attinentium], T. 4, Sanktpeterburg 1927.

¹²³ Vide Welykyj: LNA V (163 documenta), LPF I (38 documenta), LE I (8 documenta). Singulae epistulae publicatae sunt etiam a Welykyj in: DPR I (1 epistula), ACPF (1 epistula), Haluščynskyj-Welykyj (2 documenta).

¹²⁴ Vide Šeptyckyj: MUH II (13 documenta), MUH IX-X (42 documenta).

¹²⁵ Vide Bibliographiam.

¹²⁶ Vide: *Studia et fontes auxiliarii*.